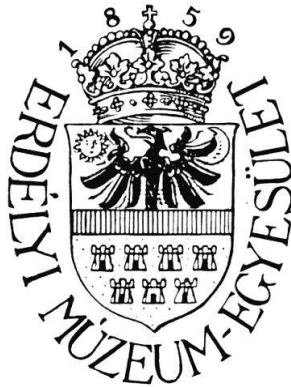

PROGRAMFÜZET

**A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJA
ERDÉLYBEN
2005**

**Erdélyi Múzeum-Egyesület
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi
Szakosztály**

A konferencia időpontja: 2005. november 19.

Helye: EME Székház

Kolozsvár, Jókai (Napoca) u. 2–4. Sz

Program

I. Szakosztály

- 9.00 *Megnyitó*
- 9.10 **Keszeg Vilmos:** A mesemondás társadalmi funkciói
- 9.30 **Ozsváth Imola:** “Az akkori tanítók (...) a mostanihoz képest hősie munkát végeztek.” Egy udvarhelyszéki értelmiségi élettörténetének vizsgálata
- 9.45 **Vajda András:** Egy mesélő ember “valódi élete”
- 11.00 **Egyed Emese:** Irodalom- és színháztudomány az Erdélyi Múzeum-Egyesületben. Ferenczi Zoltán kísérlete
- 11.20 **Szabó Levente:** A turizmus társadalmi kitermelése és az utazás kultúráinak újrendeződése (1880–1900)
- 11.40 Vita, szünet
- 12.10 **Csomortáni Magdolna:** A kolozsvári iskola névkutatási programja
- 12.30 **Fazakas Emese:** Bolyai János gondolatai a nyelvről
- 12.50. **Tamásné Szabó Csilla:** Az ígképés a XVI–XIX. századi magyar nyelvtanokban
- 13.10 **Buzogány Dezső:** A lelkészi rend a rendi társadalomban
- 13.30 **Tóth Levente:** Udvarhelyszék református népoktatása a reformkorban (1830–1845)
- 13.50 **Ősz Sándor Előd:** A Szászvárosi Református Kollégium koraiújkori története (1848-ig) és szerepe az egyházi és világi értelmiség formálódásában

II. szakosztály

- 9.00 *Megnyitó*
- 9.10 **Székely Zsolt:** A csernátoni régészeti kutatás 150 éve
- 9.30 **W. Kovács András:** A Lackfiak Erdély élén
- 9.50 **Kordé Zoltán:** Az 1412. évi generalis congregatio Edélyben
- 10.10 **Vincze Zoltán:** Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolájának helye a magyar tudománytörténetben (1899–1919)
- 10.30 **Pál-Antal Sándor:** Történeti kutatás, történetírás Marosvásárhelyen az ezredforduló éveiben
- 10.50 **Bura László:** A történeti források hitelessége (A forráskritika időszerű kérdései és a helytörténeti monográfiák hitelessége)
- 11.10 **Tüdősné Simon Kinga:** A fejedelemségkori Erdély forrásainak feltárása
- 11.30 **Lukács Antal:** Erdélyi forrásközlési tervek a Bukaresti Tudományegyetemen
- 11.50 Vita, szünet*
- 12.15 **Kovács Zsolt:** Bocskai István fejedelem díszbuzogánya
- 12.35 **Emődi András:** A könyvörökség megmentésének kísérlete a nagyváradi és szatmári római katolikus egyházmegyékben
- 12.55 **László Márton:** Kollektív gazdaság elleni megmozdulás 1950 őszén Háromszéken
- 13.15 **Lukács Olga:** Az erdélyi református kollégiumok autonómiájának kérdése a Bach-korszakban

Keszeg Vilmos: *A mesemondás társadalmi funkciói*

A beszélés néprajza és az emlékezetkutatás eredményeit felhasználva az utóbbi évek során az előadó több alkalommal kísérelte meg a figyelmet a szövegtipológiáról a szövegmondásra mint eseményre, a szövegmondás funkcióira és szabályaira irányítani. Bizonyítása szerint a lokális népballadák, a rátótiádák, a proverbiumok olyan emlékezői alakzatok, amelyek a múlt felidőzését, a társadalom megtanulását teszik lehetővé. Minden közösség rendelkezik azokkal az informális regiszterekkel, amelyek a közösség tagjainak biografikus történeteit tárolják, s amely regiszterek szertartásos körülmények között szerveződnek és aktivizálódnak. Jelen előadás a népmese-kutatás dokumentumait felhasználva veszi számba a mesemondás körülményeit és funkcióit, elemzi a mesélők mint kontextualizált egyének státusát, a mesemondás szempontjából releváns biográfiai fordulópontokat, a meserepertórium és a lokális társadalmi emlékezet viszonyát.

Ozsváth Imola: *“Az akkori tanítók (...) a mostanihoz képest hősiességük munkát végeztek.” Egy udvarhelyszéki értelmiségi élettörténetének vizsgálata*

Dolgozatomban egy Udvarhelyszéken élő és munkálkodó, jelenleg nyugalmazott néptanító élettörténetének vizsgálata révén arra keresek választ, hogy a 20. századnak a “nemzet napszámosa” metaforával fémjelzett néptanítója hogyan, milyen történetek révén beszél önmagáról, milyen motívumok köré szervezi élettörténeti elbeszélését. Hogyan értelmezi saját helyzetét a közösség életében, milyen szerepet tulajdonít önmagának? Hivatása révén milyen feladatokat vállal fel, érez sajátjának, ezekről hogyan beszél? A felvállalt feladatokról való beszélésnek milyen szerepe van a narratív identitás szervezésében, az ezekről szóló történetek milyen helyet foglalnak el az élettörténeti elbeszélésben?

Az éppen fennálló politikai rendszer mennyire nyomta rá bélyegét az egyéni életpálya alakulására, milyen mértékben határozta meg az egyén életútját? Megjelenik-e, és ha igen, az életpálya mely szakaszaiban jelentkezik hangsúlyosabban a társadalmi rendszer, a felülről diktált pártideológia kényszerítő ereje?

Milyen szerepeket írt elő a hatalmi rendszer a néptanítók számára, miben látta a felsőbb hatalom a tanítók feladatát? Az egyén hogyan viszonyult ezekhez a kötelező szerepekhez, mennyire akart megfelelni a hatalom elvárásainak, mennyire vállalt fel, érzett sajátjának egy kívülről, felülről irányított feladatot, esetleg milyen kompromisszumokra volt hajlandó?

Az általam rögzített és vizsgált biográfia arra enged következtetni, hogy a XX. század második felében élő értelmiségi élettörténetének meghatározó

motívuma a félelem, a megfélemlítettég érzése, és ennek következtében a rendszer elvárásának való kényszerű megfelelés. Megfelelni önfeladás, esetenként megalkuvás, illetve valamilyen közös járható út megtalálása, komperomisszumkötések révén lehetett. K.M. élettörténete a túlélés valamennyi lehetőségére példával szogál.

Vajda András: *Egy mesélő ember "valódi élete"*

Jelen dolgozat egy népi specialista, egy mesélő ember életpályáját, annak fordulópontjait kívánja elemezni. Az elemzésben olyan kérdéseket szeretnék érinteni, mint: ki az, aki a történeteket termeli, és milyen történeteket termel? Hogyan alakult ki az egyén elbeszélő státusa/tehetsége? Milyen viszonyban van az egyéni tudás a közösségi tudással? Hogyan viszonyul a közösség ehhez az egyéni tudáshoz (integrálja, marginalizálja)? Milyen megnyilvánulási helyzeteket biztosít a közösség az egyén számára (mikor, hol, hogyan és kinek szól[hat] az egyén)? Milyen képet alakít ki/őriz a közösség a mesélő egyénről? A különböző szerepek /funkciók/ (harangozó, mészáros) hogyan befolyásolja az egyén státusát?

Egyed Emese: *Irodalom- és színháztudomány az Erdélyi Múzeum-Egyesületben. Ferenczi Zoltán kísérlete*

A tanulmány Ferenczi Zoltán irodalom- és színháztudományi munkásságának sommás áttekintésekor a kutatóként, tanárként, szerkesztőként, intézményvezetőként egyaránt tevékeny erdélyi személyiségnek arra a periódusára figyel mindenekelőtt, amely az Erdélyi Múzeum-Egyesület interdiszciplináris szempontok szerint szervezett Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi szakosztálya megalakulásával (1883) kezdődik. Ferenczi tevékenységében azonban a szakosztályi munkán (felolvasásokon, vitákon, publikációkon) túl jól felismerhető az egyesület alapítója, gróf Mikó Imre által megfogalmazott koncepció is (a gyűjtő tevékenység, illetőleg a feldolgozó és tudományos munka kettősségének érvényesítése). A térség tudományossága történetében mind a kolozsvári színjátszás jubileumára készült, erdélyi kitekintésű színháztörténeti monográfia, mind a Petőfi-kutatásoknak perpektívát adó kiadványsorozat, Petőfi-könyvtár elindítása jelentős vállalkozás. Ezek mellett Ferenczi értelmező szándéka mellett nyilvánvaló a tudomány anyaga létrehozására irányuló munkája is: a XVIII-XIX. század magyar színpadi katalógusának folyamatos bővítése, illetőleg a Petőfi-kiadások jegyzékének elkészítése és az értő közönség kialakításának, megtartásának igénye, tudománynépszerűsítő és élménytermészetű közlésformák keresése révén.

Szabó Levente: *A turizmus társadalmi kitermelése és az utazás kultúráinak újrendeződése (1880-1900)*

Az előadás a néprajz prediszciplináris és korai diszciplináris történetének egy eddig kevésbé feltárt fejezetét járja körül: azt, ahogyan az 19. század közepének magyar irodalmi rendszeréből kiválófélben és önállósulóban levő gondolkodás a nép szövegkultúrája felől átfordul a tárgyak iránti érdeklődésbe. Ennek egyik rendkívül fontos összetevője a szabadidő-kultúra átalakulása és az a mód, ahogyan a magyarországi és erdélyi turista egyesületek új, a politikai és kulturális eszmétörténet segítségével értelmezendő arculatot adnak a néprajznak, s ez a maga során újrastrukturálja az utazás (irodalmi) műfajait is.

Csomortáni Magdolna: *A kolozsvári iskola névkutatási programja*

A kolozsvári nyelvészeti iskola 1918 után körvonalazódó, transzilvanista helyzetű fogantató kutatóprogramjának névtani részprogramja a kezdetektől napjainkig meghatározó tényezője az erdélyi névkutatásnak. Az eddigiek során diakrón és szinkrón rész kutatások egész sora bontakozott ki körülötte. Ezek alapján körvonalazható az erdélyi névtan sajátos fejlődéstörténete is, amelyet régióknál jól ismert történelmi, társadalmi, politikai eseményei kisebb-nagyobb időszakokra tagolnak. Időhiány miatt az előadásnak sajnos el kell tekintenie ezek rendszerszerű, részletező bemutatásától. Így az 1918 és 1945, vagyis a két világháború közötti, majd az 1945 és 1990, azaz a második világháború és a rendszerváltás közötti, végül az 1990-től, a rendszerváltástól napjainkig tartó időszak névkutatásainak legalapvetőbb, leglényegesebb mozzanatait tárgyalja csupán a romániai magyar névkutatások átfogó képének kialakítása érdekében.

Fazakas Emese: *Bolyai János gondolatai a nyelvről*

Az elsősorban matematikusként ismert Bolyai János 1841-ben egy olyan nagyméretű munkába kezd, amely akkor még csak a *Tan* címet, később pedig az *Üdvtan* címet viseli. “A húsz esztendőn keresztül annyiszor elkezdett, annyiféle részletfogalmazványból összevetődő, a megszerkesztésnek azonban még csak vázlatos formájáig jutó munkának Bolyai azt a szerepet szánta, hogy megismertesse az emberiséggel a tudományok feltárt igazságait, s ezeken keresztül a boldogság felé vezető utat, s ugyanakkor az emberi emlékezet nagy repertóriumá legyen.” (Benkő Samu: *Bolyai János vallomásai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. 185).

Előadásomban elsősorban azokat az általános elveket mutatom be, amelyek az *Üdvtan* nyelvről szóló részeihez írt vázlatokból kitetszenek. A nyelvről

szóló fejtegetéseiből kitetszik, hogy elsősorban a “mathesisi tökélyt” tartja szem előtt, és ennek tükrében próbál olyan javaslatokat tenni, amelyek által nyelvünk vagy bármely nyelv eléri a tökéletességet. Bolyai János próbálkozása egyfelől a magyar nyelvű mozgalomhoz, másfelől pedig az Európában akkor még mindig divatos “tökéletes nyelv keresésé”-hez kapcsolódik.

Tamásné Szabó Csilla: *Az ígéképzés a XVI-XIX. századi magyar nyelvtanokban*

A több mint négy évszázados magyar grammatikaíró hagyományt általában abból a szempontból szokták megvizsgálni, hogy miként hatottak az írásbeliség normáinak alakulására. Napjaink kutatásai során előtérbe került a magyar nyelvtudományi terminológia kialakulásának problematikája. Előadásom ehhez a területhez áll közelebb: a vizsgálat középpontjában az ígéképzésről írottak számbavétele áll.

Buzogány Dezső: *A lelkészi rend a rendi társadalomban*

A korábbi századokban a lelkészség volt az egyetlen olyan terület, amely átjárást biztosított az amúgy átjárhatatlan társadalmi kategóriák között. A lelkészség egyszemélyes nemesség volt (status), csak annak járt ki, aki bekerült a közösségbe. Nemességgel jutalmazta tehát a korabeli társadalom még a jobbágysorban lévő fiatal tudományát is, ami társadalmi elismerése volt a korabeli értelmiséginek. Bethlen Gábor a lelkész személyéhez kapcsolódó korábbi jogot terjesztette ki 1629 után a leszármazottakra is, intézkedése egyszerre volt szociális és társadalmi orvoslása is a kérdésnek, a lelkészség a nemesi rendhez – *ordohoz* – hasonlóvá csak ezután lett. Ennek rendi gyűlése volt a generális zsinat, *Tripartituma* pedig a *Geleji Kánonok*. Azt szoktuk mondani, hogy a szegényebb sorsú falusi ifjak tudományukat nemességre váltották, vagyis bekerültek a lelkészi rendbe, és ez volt az egyetlen lehetősége kiemelkedni az alsóbb társadalmi rétegből (sok gyülekezetnek zsellerei is voltak!). Ez elméletileg így is volt, de azt már igen kevesen tudják, hogy miképpen történt meg ez a gyakorlatban, melyek voltak azon feltételek, amelyek ezt lehetővé tették, mi volt azon gazdasági alap, amelyre mindez ráépülhetett? Ha nagyon közérthető akarok lenni, akkor azt mondom, hogy az egyházmegye vizitációs bizottsága akkor, amikor a világi karhatalom bevonásával szigorúan őrködött az egyházi vagyon fölött, annak meglétét évről évre a legpontosabban számon kérte, gondozását hozzáértő szakemberekre bízta és általuk gyarapította, eltulajdonítását minden eszközzel megakadályozta, akkor nemcsak a helyi gyülekezet vagyonát védte, hanem egyben saját nemesi rendjének patrimoniumát is (épületeket, földeket, erdőket, fluiditást, kamatokat, adókat stb.). Nos, a sepsi egyházmegye vezetősége a vagyonösszeírást és -nyilvántartást annyira fontosnak tartotta, hogy különálló protokollumot nyitott erre, és ide jegyezte a

nemesi rend létezése tárgyi feltételeinek biztosítékait. Tette mindezt talán azért épp a Székelyföldön, mert itt mindig is nagy érzékenység mutatkozott a köznemesi státus kérdésében.

Tóth Levente: *Udvarhelyszék református népoktatása a reformkorban (1830-1845)*

Az erdélyi református egyház az 1820-as évek végén megpróbálja az általa fenntartott falusi oktatási rendszer hatékonyságának javítását. A korábbi – Backamadarasi Kis Gergely nevéhez köthető – elképzelések felhasználásával iskolai felügyeletet szervez, minden falusi iskolára kiterjedően. A kutatás az udvarhelyszéki református népoktatás terén történő változásokat próbálja nyomon követni az új intézkedések meghozatalát követően. A fennmaradt összesítő statisztikai táblázatok adatainak felhasználásával, értelmezésével igyekeznek pontosabb képet adni a XIX. század első felének székelyföldi falusi oktatásáról.

Ősz Sándor Előd: *A Szászvárosi Református Kollégium korai története (1848-ig) és szerepe az egyházi és világi értelmiség formálódásában*

Egy száz püspöki fenntarthatóság alatt élő református egyházközség iskolájának története önmagában is érdekes jelenség, de az, hogy ez az iskola erdélyi református kollégiumaink sorába emelkedett, már egyenesen unikum és kuriózum. A kollégium történetének feltárása és diáknévsorainak kiadásra való előkészítése során számos érdekes felismerésre bukkantunk. Ezek közül szeretnénk néhányat megosztani. Az előadás három részre tagolódik. Az első az iskola történetét vázolja dióhéjban, a második a tanári kart mutatja be, a harmadik pedig a diákság társadalmi hovatartozásával, pályaválasztásával foglalkozik.

Székely Zsolt: *A csernátони régészeti kutatás 150 éve*

Csernátон község és környékének régészeti kutatástörténete jó 150 évvel ezelőttre nyúlik vissza és szorosan összefügg a székelyföldi régészeti kutatás fejlődésével.

Az általunk választott terület – Csernátон község és a közigazgatásilag hozzá tartozó másik két település, Albis, Ikafalva és környékük – településtörténeti szempontból rendkívül gazdag és izgalmas. A Bodoki-hegység keleti lábánál elterülő szűk, egymással párhuzamos völgyek, amelyek otthont adtak ezen településeknek, a legrégebbi időktől fogva napjainkig folyamatosan lakottak voltak. Az itt húzódó napos, déli fekvésű patakeraszok kedvező feltételeket teremtettek az őskori ember számára, hogy kezdetleges lakóházait felépítse, jellegzetes kerámiáját elkészítse és különböző kultúrákat hozzon létre. E szűk völgyek egyben menedéket

is nyújtottak a Feketeügy lapályos völgyén átvonuló esetleges ellenség támadásai ellen.

Jelenlegi ismereteink alapján elmondhatjuk, hogy a csernátoni völgyben, Alsó- és Felső-Csernáton területén 41, különböző korokból származó település került elő – Alsócsernátonban 22, Felsőcsernátonban pedig 17 – és ezek nagy részén rendszeres feltárások is történtek. Ikafalváról 5 lelőhely ismert, Albisből pedig 8. Összesítve tehát az általunk tárgyalt területen 52 település, lelőhely vagy szőrványelet ismert. Ezen régészeti telepek az őskortól a kora magyar korig kronológiai folytonosságot mutatnak. Az élet folytonossága, a biológiai őshonosság nem azonos az etnikai folytonossággal. Így Csernáton területén is kimutatható a neolitikumi ember különböző fejlődési szakaszainak jelenléte, a kora bronzkor kialakulása, a közép- és késő bronzkor emléke. Jelentősek a kora- és késővaskori leletek, de római emlékekről is van tudomásunk. A népvándorláskor tanulmányozására is kitűnő alkalmat nyújt ez a térség. A Székelyföldön talán az egyetlen szláv–magyar együttélést bizonyító település szintén Csernátonban került elő, és ezzel a felsorolás még mindig nem kimerítő.

W. Kovács András: *A Lackfiak Erdély élen*

A Lackfiak az Anjou-kor legtekintélyesebb, leggazdagabb és legbefolyásosabb családja volt, őse a Hermán nembeli Lack (†1357), 1328–1343 között székely ispán. A família tagjai 1344 és 1376 között hat év megszakítással viselték az erdélyi vajdai tisztséget, és a család tagjai közül került ki egy nádor és számtalan más főtisztviselő (érsek, több bán, lovászmester, megyésispán, tárnokmester, várnagy). Erdély vajdája – a magyar király által a tartomány élére kinevezett legfőbb méltóság – az egész középkor folyamán meghatározó szerepet játszott az itteni történések alakulásában. A Lackfiak – erdélyi vajdaként – Nagy Lajos király (1342–1382) balkáni hadjáratait irányították és számos erdélyi familiárisuk számára ők biztosították a társadami és vagyoni felemelkedést.

Kordé Zoltán: *Az 1412. évi generalis congregatio Erdélyben*

1412-ben Zsigmond király parancsára vajdai congregatio vizsgálta felül az általa, valamint Erzsébet és Mária királynék által eszközölt új adományokat. A kutatás megállapítása szerint ez volt az utolsó, klasszikus értelemben vett vajdai közgyűlés Erdélyben; ezt követően ez az intézmény elhal, illetve fokozatosan átalakul. Az előadás az 1412. évi congregatiót vizsgálva arra keresi a választ, hogy ez mennyiben tért el a korábbi, illetve későbbi közgyűlésektől, és hogyan illeszthető bele a tartományi gyűlések kialakulásának a folyamatába.

Vincze Zoltán: Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolájának helye a magyar tudománytörténetben (1899–1919)

A 19. századi hőskor után a gyűjteményekben felhalmozott anyag tudományos értékesítése és a további rendszeres kutatás megszervezése volt az erdélyi régészet soron levő feladata. Ezt a hivatást vállalta fel az egyetem régészet tanszékének vezető tanára, a Múzeum-Egyesület érem- és régiségtárának igazgatója, Pósta Béla körül kialakult kolozsvári régészeti iskola. A Mester és legkiválóbb tanítványai (Buday Árpád, Kovács István, Roska Márton) felkutatták a paleolitikum embereinek barlanglakásait, hitelesítő ásatásokat végeztek az ismert újkőkori telepeken, ismeretlen réz- és bronzkori kultúrákat azonosítottak, hiteles leletekkel gyarapították a vas civilizációját, szkíták, kelták szórványos emlékanyagát, átfogó kutatásokat folytattak a római limes felkutatására, a Maros völgyében vándornépek temetőit tárták fel. Nemzeti hivatásként felfogott munkásságuk régészeti fogantatású válaszokkal vitte előbbre a hofoglalás és a magyar államszervezet kutatását. Mindemellett maradt idejük egy mezopotámiai magyar kutatóintézet tervének kimunkálására. Uttörő munkát végeztek. Mai archeológiánk a száz évvel ezelőtt lefektetett alapokon építkezik.

Pál-Antal Sándor: Történeti kutatás, történetírás Marosvásárhelyen az ezredforduló éveiben

Előadásomban vázolom a történelem-kutatás állapotát a decemberi fordulat előtt. A fordulat utáni időszakot illetően kitérek a kibontakozott lehetőségekre és azok kihasználására – az eredményekre és azok milyenségére. Történetírásunk egyik legégetőbb pontja a szakember-kérdés. Nem az utánpótlás-képzés, amely az egyetemi oktatás során biztosított, hanem a fiatal szakembereknek kutató intézetekben, vagy ezekkel rokon intézményekben történő elhelyezkedése és tevékenységüknek intézményes keretek közötti biztosítása. E téren Marosvásárhelyen biztató eredményekről, de annál több elvárásról kell beszámolnunk.

Az utóbi 10 évben a kutatott területek skálája érezhetően kiszélesedett. Biztató eredményekkel beindult a középkori régészeti kutatás, a másik végletben pedig az 1945 utáni jelenkor feltárása (a kommunista elit, a kollektivizálás, illetve a kulákság kérdése). Erőteljes a helytörténet-kutatás, amely azonban többnyire amatőr kézben van, amiért a megjelent munkák jelentős része nem elégíti ki a tudományos igényeket. Számottevő a régió-, az elit-kutatás.

A marosvásárhelyi magyar vonatkozású történeti kutatás eredményét csak úgy értékelhetjük súlyának megfelelően, ha összehasonlítjuk azt a helyi román

történetírás hasonló eredményeivel és kérdéseivel. Ezért röviden vázolom a helyi román történészek tevékenységét is.

Az eredményekből következnek a jövőbeni feladatok: az elsődlegesen kutandó kérdések, a határtudományokkal való kapcsolatok elmélyítése, a sokoldalú (kisebb) régió kutatások megvalósítása, és mindenek előtt a tudományos igényesség fokozása.

Bura László: *A történeti források hitelessége (A forráskritika időszerű kérdései és a helytörténeti monográfiák hitelessége)*

Az utóbbi évtizedben jelentősen megnövekedett a helytörténeti-honismereti irodalom műfajába sorolható (falu)monográfiák és művelődéstörténeti jellegű munkák száma. Többségük általában csak korábbi munkák (sokszor tudományosan meghaladott) adataira támaszkodik, ezeket helytállóként, valósként újraközlük.

Előadásomban három, Szatmárnémeti történelmére és/illetőleg művelődéstörténetére vonatkozó, az ellenőrizetlen adatokból/állításokból származó hamis tudománytörténeti jelenséget/példát mutatok be. Ezek: Németi alapításának mítosza, a batizvasvári csatában elesett diákok kérdése, illetőleg az 1694-ben megtartott matolcsi zsinatnak a 19. század elején tévesen 1594-re való keltezéséből származó, a szatmárnémeti iskolázásról és társadalmi vonatkozásairól szóló munkákban másfél százada hömpölygő tudománytörténeti tévedés.

Az elemzés következtetései: az irodalmi források közléseit kritikus szemmel kell fogadnunk, megvizsgálunk. Az eredeti forrás (okirat) ismerete nélkül a rá való hivatkozásokat fenntartással kell kezelnünk. Az adatokat lehetőleg az adatban közölt ténnyel, időponttal kapcsolatos, vagy kapcsolatba hozható más forrásokkal is szembevetnünk kell. Nem tudományos eljárás az, ha előzetesen megfogalmazott nézethez igazítjuk a történeti forrásokat.

Tüdősné Simon Kinga: *A fejedelemségkori Erdély forrásainak feltárása*

A fejedelemségkori Erdély sokszínű társadalmi, politikai, gazdasági és művelődéstörténeti megismerése ma már elképzelhetetlen a korabeli okiratok minél teljesebb feltárása nélkül. Ezzel ma már külön műfajaként a forráskiadás fogalkozik. Rövid beszámolómban ismertetni kívánom a N. Iorga Történettudományi Intézet keretén belül folyó kutatásaimat, amely a 16. és 17. századi Erdély magyar nyelven írott forrásai közül elsősorban a székelyföldi dokumentációra, valamint a fejedelemségkori Erdélyben, magyar nyelven írott végrendeletek összegyűjtésére, kiadására vonatkozik. Az eddigi kutatások elsősorban a székely katonai összeírásokra, a székelyföldi urbariumok, az írástudás, iskolahálózat feltérképezésére, valamint a korabeli Erdélyben magyar nyelven írott

végrendeletek összegyűjtésére korlátozódott. A jövőben a kutatás az erdélyi udvarházak és kastélyok urbariumainak feltérképezésére is kiterjed.

Lukács Antal: *Erdélyi forrásközlési tervek a Bukaresti Tudományegyetemen*

A 2002 őszén létrejött Erdély Története kutatócsoport, más számos tudományos tervei mellett, az erdélyi közép- és koraiújkorai források kiadását elsődleges céljának tűzte ki. A már beindult Documenta Historica Transsylvaniae sorozaton kívül, az Acta Transsylvanica (az intézet évkönyve) és más forráskiadványok fogják remélhetőleg gazdagítani az Erdély történetét tárgyaló szakirodalmat.

Kovács Zsolt: *Bocskai István fejedelem díszbuzogánya*

A kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum 2005 szeptemberében *Bocskai István és kora* címen rendezett kiállításán egy, az erdélyi fejedelmek díszbuzogányaival foglalkozó legújabb irodalom számára ismeretlen díszbuzogány szerepelt, mely a nagyszebeni Brukenthal Múzeum gyűjteményéből került a bukaresti Nemzeti Történeti Múzeumba. Előadásunkban a díszbuzogánynak az erdélyi fejedelmi jelvények közt játszott szerepének, a fennmaradt 4 díszbuzogány (Báthory István, Báthory Zsigmond, II. Rákóczi György és Apafi Mihály buzogányai) típusainak és díszítőmotívumainak áttekintése után az előadásunk tárgyát képező darab keletkezésének történeti körülményeit, készítéstechnikai és díszítési jellegzetességeit vizsgáljuk, és a CH monogramos mester kilétére próbálunk meg választ adni.

Emödi András: *A könyvrökség megmentésének kísérlete a nagyváradai és szatmári római katolikus egyházmegyékben*

Közismert tény, hogy ma is meglévő muzeális értékű könyvrökségünk legjelentősebb hányadát felekezeti intézményeink halmozták fel az elmúlt évszázadok során. Ezen intézmények (püspökségek, parókiák, plébániák, felekezeti iskolák, kollégiumok, szerzetesrendek stb.) és könyvtáraik életét sorsdöntő események és folyamatok határozták meg a második világháború utáni években, évtizedekben. Igen sok esetben ez fizikai megsemmisülésüket jelentette. Nem történt ez másképpen a nagyváradai és szatmári római katolikus egyházmegyék esetében sem, azonban – szerencsés körülmények összejátszása folytán – a nagymértékű pusztulás ellenére is igen jelentős, értékes könyvállomány őrződött meg az egyház tulajdonában.

1998-tól a nagyváradai, majd 2004-től a szatmári római katolikus egyházmegyékben indult el a teljes fennmaradt könyvanyag feltérképezésére,

számbavételére, begyűjtésére és nem utolsósorban feldolgozására irányuló tudományos igényű munka. A nagyváradi egyházmegye esetében az egykori káptalani könyvtárra mint előzményre épülő központi gyűjtőkönyvtár (Nagyvárad), a szatmári egyházmegye esetében pedig egy újonnan létesítendő központi gyűjtőkönyvtár (Szatmárnémeti) és két regionális könyvgyűjtemény (Nagykároly, Kaplony) kialakítására került sor. A két egyházmegye összességében több tízezer kötetes muzeális állománya jelenlegi ismereteink szerint a partiumi térség legnagyobb ilyen jellegű könyvgyűjteménye.

László Márton: *Kollektív gazdaság elleni megmozdulás 1950 őszén Háromszéken*

A Romániában lezajlott kollektív gazdaság elleni megmozdulások közül kevésbé feltárt a volt Háromszék megyei falvak lakosságának 1950-ben kitört megmozdulása. Az erőszakos kollektivizálás ellen 1950 szeptemberében robbant ki a megmozdulás. A mintegy 6 településre kiterjedő eseménysorozat csúcspontja Maksában egy székely köztársaság kikiáltása volt. A helyzet viszonylagos elcsendesedése után, szeptember 28-án szedték össze a szervezéssel gyanúsított családokat, amit egy részletes vizsgálat követett. Ennek iratanyagát felhasználva mutatom be az ellenállás történetét, a hatalom és az álvettek technikáit.

Lukács Olga: *Az erdélyi református kollégiumok autonómiájának kérdése a Bach-korszakban*

Az 1848-as forradalom utáni önkényuralom évtizede a magyar és általában a Habsburg-birodalom területén az oktatás átszervezésének is a korszaka volt.

Az átszervezésnek alapjául az "Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich" (Tervezet az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák megszervezésére) szolgált (1849). A tervezet a nyolcosztályossá fejlesztett gimnáziumok és reáliskolák szervezeti felépítését, tantervét foglalta magában. E tervezet a következő években rányomta bélyegét mind a magyarországi, mind az erdélyi közoktatásügy fejlesztésére. Szervezeti vonatkozásban a legjelentősebb újítása az addigi hatosztályos gimnáziumok nyolcosztályossá bővítése, az érettségi vizsga meghonosítása és a reáliskolák létrehozása. Ez azt jelentette, hogy a korábbi hatéves gimnáziumot egyesítette a felsőfokú tanulmányokra felkészíteni hivatott, kötelező "filozófiai" tanfolyam két évével. A gimnázium két, önmagában egységes részre oszlott: az I-IV. osztállyal működő algimnáziumra és az ezt követő V-VIII. osztályos kiegészítő főgimnáziumra. Az előző szűkebb körű, de befejezett műveltséggel látta el a gyakorlati pályára lépőket, és ugyanakkor megalapozta a főgimnáziumot is. A főgimnázium alaposabb képzéssel a felsőbbfokú tanulmányokra készítette elő.

Az erdélyi református kollégiumok nehezen tudtak megfelelni és eleget tenni az Entwurfnak és az általa előírt normáknak, mivel nagy terheket rótt a gimnáziumokra a tanárok számának, valamint a tanintézetek anyagi feltételének a megszabásával; intézkedéseivel megsemmisítette az addig fennálló református iskolai autonómiát. Az enyedi és kolozsvári intézeteket kivéve a többi gimnáziumot csak a gyülekezetek segítségével tarthatták fenn.

A szigorú feltételeknek már csak szűkös anyagi helyzete miatt sem tudott eleget tenni a Református Egyház. Ennek következtében a híres kollégiumok magánintézetek szintjére süllyedtek, és nem adhattak ki államilag elfogadott bizonyítványt; ennek eredményeként fokozatosan leépültek.

Az előadásban sor kerül azoknak az intézkedéseknek a feldolgozására és bemutatására, amelyeket az Erdélyi Református Főkonzisztórium az Entwurffal kapcsolatban hozott.